

NYA AVHANDLINGAR

Helena Hörnfeldt: *Prima barn, helt U.A. Normalisering och utvecklingstänkande i svensk barnhälsovård 1923–2007*. Makadam förlag, Göteborg/Stockholm 2009. 272 s., ill. English summary. ISBN 978-91-7061-067-7.

Etnologen Helena Hörnfeldts avhandling *Prima barn, helt U.A.* inleds med ett protokoll från en fyraårskontrull någon gång i början av 1970-talet. Akten innehåller ett frågeformulär som pojkens mamma skulle besvara. Man önskade veta en hel del om familjen: föräldrarnas yrken, om de arbetade hel- eller deltid, om syskon, sjukdomar i familj och släkt och om graviditetens förlopp. Vidare undrades om familjens bostad, dess yta, standard och belägenhet och förstas ställdes frågor om gossen själv, som visade sig vara både ”pigg” och ”normal” enligt de bedömningskriterier som stod till buds. Visserligen uttalade han ljuden r och s lite fel och man kunde notera att han sov med öppen mun. När det gällde lek, självständighet och renlighet var han emellertid utvecklad som en normal svensk fyraårig pojke.

Läkaren och psykologen kom att skriva mest 0:or i protokollet, dvs. den siffra som angav det ordinära. En avvikelse noterades emellertid. Ett viktigt moment i fyraårskontrullen var att rita en gubbe. Här nådde inte pojken riktigt upp till den önskade färdigheten att få till en huvudfoting. Det blev en 1:a, vilket betydde en outvecklad men dock föreställande teckning.

Att identifiera sociala och medicinska avvikelser av skilda slag är en praktik som tidigt griper in i den moderna människans liv. Inte minst uppväxtåren är en tid av observationer, kurvor, tester och bedömningar där olika expertblickar riktas mot barnets fysiska och sociala färdigheter. Men vad är det egentligen som sker i undersökningsrummet? Vad handlar dessa kontroller om? Vad gör de med de inblandade? Varför har barns utveckling blivit så viktig för samhället att kontrollera?

Om detta handlar Hörnfeldts avhandling *Prima barn, helt U.A.*, en undersökning av utvecklingskon-

troller av barn i Sverige under perioden 1923–2007. Det övergripande syftet är att visa hur dessa kontroller konstituerar barn som normala eller avvikande och på vilka samhälleliga och kunskapsmässiga grunder detta ordnande har ägt rum.

Hörnfeldt bryter ned syftet i ett antal centrala fråge- och problemområden. Ett handlar om förändring över tid, hur har synen på vilka barn som uppfattas som problematiska förändrats från 1920-talet fram till vår egen tid? Ett annat handlar om förändringar och kontinuiteter i själva undersökningspraktiken och i den granskande blick som betraktat barnet. Vad har man intresserat sig för vid olika tidpunkter? Och inom vilka diskursiva ramar har barnet setts och bedömts? Ett ytterligare område granskar barnkontroller som makt- och styrningspraktik. Hur har sättet att styra föräldrarna till att göra det rätta förändrats över tid? Dessa frågor tillsammans med avhandlingens begreppsapparat talar om att vi har att göra med en undersökning där Michel Foucaults analyser av makt och vetande, historia och normalitet är en betydelsefull teoretisk inspirationskälla. Hörnfeldts undersökning inordnar sig därmed också i det tämligen omfattande etnologiska forskningsfält som intresserar sig för frågor kring avvikelse och normalitet, möten mellan individ och institution och för välfärdssamhällets kulturella villkor.

Källmaterialet är både omfattande och varierat. Vid sidan av litteratur som läroböcker, vetenskapliga artiklar, utredningar och styrdokument av olika slag har en hel del forskning ägt rum i arkivet där ett tusental barnavårdsjournaler gått igenom från 1935 och framåt. Författaren har därtill gjort intervjuer med sjuksköterskor, föräldrar och barnläkare. I källförteckningen ingår också två videofilmade observationer av fyraårskontrullen.

I kapitlet ”Fyraårskontrullen – en barndomens milstolpe” beskrivs och analyseras barnhälsovårdens mål, syften och arbetssätt över tid. Vi rör oss från 1930- och 40-talens oblygt auktoritära och fostrande barnhälsovård, som inte sällan tvivlade på föräldrarnas förmåga att vara just föräldrar, till dagens försiktigare lotsande

och samförståndsorienterade tilltal som med varsam hand försöker få föräldrarna själva att fatta de rätta och hälsosamma besluten.

Det historiska sammanhanget är det moderna välfärdssamhället och Hörnfeldt beskriver hur barnavården förflyttas från filantropi till ett samhälleligt ansvar, något som fullbordades när Mjölkdroppeverksamheten ersattes av Barnvårdscentralerna 1937. Med vetenskap och expertis institutionaliserades nu ett övervakningssystem med barnens hälsa och utveckling i fokus. Till en början, skriver författaren, var barnhälsovården primärt inriktad på att minska sjukdom och dödlighet bland de små, men efterhand kom barnets psykiska och psykosociala färdigheter och utveckling alltmer att sättas i förgrunden. Här var inte längre bara plats för barnläkare utan också för psykiatriker och psykologer. Olika test utprovades, inte minst med utgångspunkt i utvecklingspsykologins syn på det normalt utvecklade barnet, och i slutet av 1960-talet var fyraårskontrollen etablerad som en procedur där det avvikande barnet skulle särskiljas från det normala.

Hörnfeldt pekar på två historiska brytpunkter som stärkt barnhälsovårdens inriktning på barnets psykiska och sociala färdigheter. Den ena är just inrättandet av fyraårskontrollen i slutet av 1960-talet, där det psykologiska perspektivet gavs en stark ställning. Den andra hänger samman med den framväxande neuropsykiatriska diagnostiseringen i början av 1990-talet, där barns sociala problem, t.ex. i skolan, betraktats med utgångspunkt i en biomedicinsk tolkningsram.

Hur går då denna gränsdragning till när man utifrån medicinska perspektiv söker fastställa det normala barnets inte bara fysiska utan också sociala färdigheter? Problematiken behandlas i kapitlet "Inte helt utan anmärkning", där Hörnfeldt visar hur barnhälsovården och dess kontroller inte på något sätt är medicinskt eller vetenskapligt neutrala verksamheter utan impregnerade av kulturella föreställningar om vad som är normalt och önskvärt respektive avvikande och oönskat vid olika tidpunkter. Om det på 1930-talet var underklassen och särskilt dess ogifta mödrar som utgjorde hotet mot barnens väl och ve så är det idag de utrikes födda och boende i s.k. utsatta områden som anses tillhöra riskgrupperna.

Barn till föräldrar som migrerat till Sverige anses generellt behöva mer stöd och stimulans. Beskrivningarna av 30-talets torftiga arbetarhem har ersatts av likaledes problematiserande beskrivningar av invand-

rarhemmet med glasbord, få leksaker och en ständigt påslagen tv. Det som blir det normala i den praktik som fyraårskontrollen utgör baseras således på en självklar men utsagd föreställning om svensk medelklasskultur och om det svenska medelklasshemmet.

Barnhälsovården, visar denna avhandling, är inte någon neutral eller oskuldsfull medicinsk hälsoverksamhet utan också en plats där kulturella föreställningar om det normala och önskvärda skapas, kommuniceras och reproduceras. Tester och bedömningar tar en självklar men outtalad utgångspunkt i svenska medelklassnormer som över tid definierar det normala och samtidigt pekar ut det avvikande. Detta är förstås en mycket angelägen kunskap och som jag ser det avhandlingens huvudbudskap.

Avhandlingens breda upplägg gör att det är mycket stoff som ska med innanför pärmarna. Framställningen hade vunnit i stringens på att en del utvecklingar lämnats därhän. Dispositionen tycks också ha berett författaren en del problem och det är inte alldeles lätt att följa med på resan. Att det blir en del upprepningar i en så pass lång text är förstås oundvikligt, men jag hade gärna sett lite mera av stramhet, t.ex. i sättet att skriva fram förändringarna över tid.

På önskelistan står också att lite mer utrymme och energi tagits i anspråk för att fördjupa och problematisera mötet mellan avhandlingens teoretiska ramar och källmaterialet. Det hade inte varit till skada med lite mera "bråk och stök och motstånd" kring de egna perspektiven. Jag hade också önskat en fördjupad källkritisk diskussion kring avhandlingens olika källgenrer, villkoren för deras tillkomst och hur de förhåller sig till varandra.

Det är också rimligt att undra huruvida en undersökning som hämtar allt sitt källmaterial från Stockholm kan göra anspråk på att behandla "svensk barnhälsovård". Kan vi inte räkna med några lokala eller regionala variationer? Kan man ta för givet att det råder nationell enighet i praxis och att det därför räcker att hålla sig inom Stockholm för att kunna uttala sig om villkoren i landet i stort?

Dessa invändningar skall inte på något vis skymma att det är en mycket rejäl, engagerad och angelägen avhandling som Helena Hörnfeldt har skrivit. Hon har på ett övertygande sätt visat hur kontrollerna av och kunskaperna om det normala, önskvärda eller avvikande barnet inte på något enkelt sätt är frukter av medicinsk eller psykologisk kunskap utan måste ses i ljuset av kulturella, sociala och politiska villkor. Läsaren möter

genomgående en teoretiskt mogen forskarpenna som vant rör sig i den etnologiska analystradition där det till synes triviala och vardagliga utgör stoffet till en studie av förhållanden mellan kultur, makt och vetenskap i det moderna välfärdssamhället.

Mikael Eivergård, Örebro

Karin Högström: *Orientalisk dans i Stockholm: Femininiteter, möjligheter och begränsningar*. Institutionen för etnologi, religionshistoria och genusstudier, Stockholms universitet 2010. 302 s., ill. English summary. ISBN 978-91-86071-34-9.

Dans har uppmärksamats av etnologer och antropologer sedan länge, ofta i ritualer som bröllop, begravningar och studentfester för att markera övergångar från en fas i livet till en annan. Innan dess brukar dans vara ett inslag i socialiseringen: man lär sig sin kultur delvis genom att lära sig dess danser. Det finns många exempel på dans som katharsis, en strukturell säkerhetsventil, som kanaliserar sociala konflikter. På dansgolv och scen kan starka känslor, inte minst erotiska, tillfälligt frigöras, sådana som hålls i styr till vardags. Dans har föranlett politisk och religiös kontroll, t.o.m. lagstiftning mot vissa dansformer, i synnerhet i koloniala sammanhang. Förbud mot dans har dock tenderat att leda till motstånd – eldade av förbud fortsätter folk oförtrutet att dansa sina etniska och nationella danser, som i sådana situationer kan återupptas i nya former. Det kan också gälla dans som överförs (och därmed förändras) från rituell dans i byar på landet till scener i städer, också genom migration till andra länder.

En dansform som förknippas med ritual och etnicitet såväl som erotik och förbud är orientalisk dans. Med ursprung i Mellanöstern, som fortfarande utgör dess prestigefyllda centrum, är orientalisk dans nu global med utövare över hela världen: i USA och Brasilien, Ryssland, Sydafrika, Japan och Australien. I Sverige, framför allt i Stockholm, finns orientalisk dans på kurser och scener. Där dansas den på uppvisningar, festivaler och i professionella shower, på libanesiska klubbar och restauranger, på fester och bröllop.

Syftet med den utmärkta doktorsavhandlingen *Orientalisk dans i Stockholm* av Karin Högström är att ”utifrån ett antal utövare baserade i Stockholm beskriva och analysera utövandet och förståelsen av

mellanösterndans. Särskilt fokuseras på hur de undersökta kvinnorna i och genom sin dans söker, skapar och försvarar värden som femininitet, autenticitet, kraftfullhet och respektabilitet” (s.16). Högström har intresserat sig för ”så väl erfarenheten att dansa och dansens koreografiska form som de betydelser dansen tillskrivs” (s.16). Orientalisk dans är mer allmänt känd som magdans, en beteckning som många utövare inte tycker om. De ser det som en nedvärderande västerländsk beteckning med associationer till kolonialism och haremserotik. Det finns de som föredrar begreppet *raqs sharqi*, ”dans från östern” (s. 12) på arabiska. På svenska är orientalisk dans den vanligaste beteckningen för ”en dansös som utför en mjuk och rytmisk dans klädd i tvådelad glittrande dräkt” (s. 13) till arabisk musik. En schal med klirrande mynt som ”syns, hörs och känns” (s. 80) är ett viktigt inslag för både publiken och dansaren. Högström föredrar Mellanösterndans som övergripande beteckning för olika former av dans med anknytning till Mellanöstern och Nordafrika. Det ”orientaliska” i beteckningen orientalisk dans relaterar till en Orient, som utövarna i Högströms studie har rätt vaga idéer om. Enligt Edward Saids inflytelserika resonemang formas en ”orientalism” genom föreställningar i väst om ett Orienten som styrt av religiös fanatism, våld och kvinnoförtryck. Men Orienten kan också utgöra en positiv kontrastbild till väst och framstår då som mystisk, spännande och sensuell. De flesta orientdansarna i Stockholm saknar egen erfarenhet och kunskap om Orienten, för dem utgör den en kryddoftande lockelse mer än något annat.

Teori, metod och material är fint integrerade i avhandlingen. Metoden har varit en kombination av deltagande observation på och i samband med danskurser i orientalisk dans och en kurs i egyptisk dans i Stockholm samt bandade intervjuer med danselever. Förutom fältanteckningar och intervjudata finns materialkategorier som texter på hemsidor, i kurskataloger och mailinglistan ”Danslistan”, dvd-filmer och videor av dans som visades på kurserna. I den deltagande observationen ingick en dansresa till Beirut i Libanon med en grupp orientdansare och en intensivkurs i egyptisk dans i Zürich. Allt detta ligger i linje med det argument som framförs i Ulf Hannerz volym *Flera fält i ett* (2001): för att göra moderna fält rättvisa måste fältarbetaren ofta röra sig mellan flera olika fältlokaler inom samma multilokala fält, eftersom informanterna gör det – olika platser hänger ihop. I *Flera fält i ett*